

TÜRK EVLİLİK ÂDET VE İNANIŞLARININ MANİLERDEKİ
YANSIMALARI
THE REFLECTIONS OF TURKISH MARRIAGE TRADITIONS AND
BELIEFS ON MANIS

EVREN ÇİFCİ

Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı
Teacher, National Ministry of Education
evren.ata@hotmail.com

 <https://orcid.org/0000-0001-9434-4733>

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-Journal of Turkish Researches Institute
TAED-63, Eylül-September 2018 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article

Çeliş Tarihi-*Received Date* : 20.04.2018

Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 07.06.2018

Sayfa-*Pages* : 325-343

 <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat3920>

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

This article was checked by

 iThenticate®

TÜRK EVLİLİK ÂDET VE İNANIŞLARININ MANİLERDEKİ
YANSIMALARI
THE REFLECTIONS OF TURKISH MARRIAGE TRADITIONS AND
BELIEFS ON MANIS

EVREN ÇİFCİ

Öz

Sözlü edebiyat ürünleri, içinde hayat bulduğu toplumun tarih ve kültürüne dair veriler ihtiva eder. Geleneklere, inançlara, ritüellere, toplumu derinden sarsan olaylara, savaşımlara vb. dair birtakım hususlar ağıt, destan, manî, türkü gibi sözlü edebiyat ürünlerinde yansıma bulur. Bu noktada sözlü edebiyat ürünleri toplumun tarihinin ve kültürel birikiminin birebir aktarım aracı olmamakla birlikte, toplumun tarih ve kültür haritasının tespitinde önemli rol oynar. Türk toplumsal yaşamının temel yapı taşlarından birini oluşturan evliliğe dair düşünce, inanç, âdet ve uygulamaların izlerine anonim halk şiirinin en yaygın şekli olan ve konu açısından da oldukça zengin bir kullanım alanı bulunan manilerde rastlanmaktadır. Manilerde kalın, çeyiz, kız isteme, söz kesme, nişan, kız alma gibi evliliğin geleneksel süreçleriyle birlikte akraba evliliği, evlilikte kadının fedakârlığı, kaçma/kaçırma gibi evlilikle bağlantılı ancak geleneği oluşturmamayan bakış açıları da yer almaktadır. Tüm bunlar evlilik hususunda manileri kuşatıcı bir özelliğe sahip kılmalıdır. Bu çalışmada neslin devamının sağlanmasında temel teşkil eden ve belirli gelenekler çerçevesinde varlığını sürdüren evliliğe dair düşünce, inanç, âdet ve uygulamaların manilerdeki yansımaları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mani, Evlilik, Gelenek, Ritüel

Abstract

Verbal literature works include data about the history and culture of the community in which they grow. A number of matters about the traditions, beliefs, rituals, events and wars etc. that affect the society deeply are reflected on verbal literary works such as elegiacs, epics, manis and folk songs. At this point verbal literary works are not completely identical means of transferring society's cultural and historical accumulation, but they do play an important role in determining the cultural and historical mapping of the society. We can see the traces of ideas, beliefs, traditions and practices about marriage which forms an important part of Turkish community life's in manis which are the most common type of anonymous folk poems and also very rich in usage area in terms of plot. Together with the traditional processes of marriage like dowry, asking for the girl in marriage, betrothal, getting engaged, waving; there are also other point of views which are related to marriage but do not form tradition such as consanguineous marriage, self-devotion of women in marriage, abduction. All these, as regards marriage make manis encircling. In this work ideas, beliefs, traditions and practices on marriage which is the basis of ensuring the continuity of generation and keeps on existing in a certain frame of tradition, have been dwelled on.

Key Words: Mani, Marriage, Tradition, Ritual

Giriş

İnsan hayatında doğum, evlenme ve ölüm olmak üzere üç temel geçiş dönemi vardır. Bunlardan biri olan evlilik hem bireysel hem de toplumsal açıdan yeni bir başlangıcın ilk aşamasını oluşturmaktadır. Kendi ocaklarını tütürmek üzere bir araya gelen kadın ve erkek hem soyun devamı hem de yeni bir toplumsal kurumun şekillenmesinde ilk adımı atarlar. Evlilik, her toplumun veya aynı toplum içerisinde her yörenin kendi kültürel yapısına uygun düşünce, inanç ve bunlara bağlı olarak geliştirilen ritüellerin bir araya getirildiği aşamalı bir süreçtir. Türk kültüründe bu süreçle bağlantılı düşünce, inanç ve uygulamalar çeşitli tarihi kaynaklarla birlikte destan ve mani gibi edebi ürünler vasıtasıyla da tespit edilebilmektedir.

Çalışmamızda farklı bölge kültürlerini de dikkate alarak Doğu Anadolu¹, İç Anadolu², Karadeniz³, Ege⁴, Marmara⁵ ve Akdeniz⁶ olmak üzere ülkemizin altı bölgesinin sekiz şehrinden derlenip yazıya geçirilen maniler ile Anadolu coğrafyası dışında varlığını sürdüren Türklüğün bir kolunu oluşturan Makedonya Türklerinin manileri incelenerek evliliğe dair düşünce, inanç, âdet ve uygulamalar tespit edilip ortaya konulacaktır.

1. Evlilik İsteğini Açığa Vurma

Aile, geçmişten günümüze Türk toplumunun önemli yapısal kurumlarından biridir. Yaşı kemâle eren ve evlilik çağına gelen her genç, kendini evliliğe hazır hissediyorsa evlenme isteğini doğrudan ya da dolaylı olarak aile büyüklerine açıklar. Anadolu'da kızlar ve erkekler evlilik isteklerini sözle ifade edemedikleri durumlarda davranışlarıyla açığa vururlar: Erkekler, tabaktaki pılava kaşık saplayarak, sofraya fazladan bir kaşık koyarak, kalabalık önünde hayvanları dövüp eziyet ederek, bardak çanak kırarak, yorganı keserek; kızlar ise yemekleri sürekli tuzlu yaparak, bulaşıkları yıkarken tabakları kırarak, baş bağlayış biçimini değiştirerek... evlenme isteklerini ailelerine anlatmaya çalışırlar (Tezcan, 1983:133-135). Bu isteğin dışı vurum yollarından bir diğeri ise manilerdir:

*Gül dalında gül uçtu
Mendilim suya düştü
Ana beni eversen
Geçti zamanım geçti
(Üçer, Pekşen ve Türkyılmaz, 2009:228)*

*Karabiber baş için
Yandım kara kaş için
Ana beni evlendir
Tek oğlunun baş' için
(Uğurlu, 2018:528)*

¹ Muş Manileri

² Sivas, Kırşehir ve Çankırı Manileri

³ Tokat Manileri

⁴ Kütahya Manileri

⁵ Çanakkale Manileri

⁶ Adana Manileri

2. Başlık / Kalın

Başlık, evlilik çağına gelen genç kız ailelerinin kızlarına söz kesmeden önce, erkek tarafından istedikleri hayvan, para, ev vb. maddî karşılıktır. Türk aile hukukunun temelini teşkil eden, kız ailesine verilen bir aile malı ve teminat olarak değerlendirilen (Ögel, 2001: 256) kalın veya başlık geleneğinin kökleri çok eskiye dayanmaktadır. Ramsted'e göre kalın kelimesine ilk defa Suci kitabesinde rastlanmaktadır. 5-6. yüzyıllarda Uygurların kız verirken başlık aldıklarına dair bilgiler Çin kaynaklarında yer almaktadır (İnan, 1998:348). 10. yüzyılda Oğuzlar arasında da evliliğin temel basamaklarından birini başlığın oluşturduğunu İbn Fadlan ortaya koymaktadır. Fadlan'ın (2016:11) aktardığına göre erkek tarafı deve, at, sığır veya başka bir şeyi kalın olarak kızın velisine teslim etmedikçe kıza yaklaşamazdı.

Türk destanları da kalın geleneğini muhafaza eden anlatımlar taşımaktadır. Tuva Türklerinin Boktu-Kiriş, Bora-Şeeley destanında Karatı-Han, Bora-Şeeley'i oğlu Bügedey'e almak için at başınca altın, börü başınca gümüşü başlık olarak verir (Ergun ve Aça, 2004:165). Manas Destanı'nda Kanıkey için "on çukuru dolduracak ylık, kırk çukuru dolduracak koyun, yüz çukuru dolduracak sığır, dört çukuru dolduracak deve" başlık olarak istenir (Yıldız, 1995:383). Dede Korkut Kitabı'nın Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda ise Delü Karçar, kardeşi Banı Çiçek'i istemek üzere aracı olan Dede Korkut'tan başlık/kalın olarak, işi zora koşmak için olsa da, "maya görmemiş bin buğra, hiç kırsığa aşmamış bin aygır, koyun görmemiş bin koç, kuyruksuz kulaksız bin köpek, bin pire" ister (Ergin, 2016:127). Yine Kanturalı Boyu'nda Selcen Hatun'un üç canavar kalınlığı kaftanlığı vardı (Ergin, 2016:185) denilerek kıza ulaşmayı sağlayan başlık, maddeden arındırılarak erkeğin alplığının ve gücünün ortaya konulup ispat edilmesi isteğine dönüştürülmüştür. Böylece üç canavarı öldüren kişi kıza kalın olarak alplığını ve bahadırlığını sunmuş olacaktır.

Başlık geleneği ülkemizin çeşitli bölgelerinde özellikle kırsal alanda süt hakkı gibi adlar altında da olsa hâlâ devam etmektedir. 2006 yılında yapılan araştırmaya göre Türkiye genelinde evliliklerin %17,8'i, 2011 yılında ise %15,6'sı başlık parası verilerek gerçekleştirilmiştir (Beşpınar, 2014:138-139). Kıza dünürücü gidecek ailenin bu geleneğe uygun olarak başlık parasını denkleştirmiş olması gerekmektedir. Başlık geleneğinin toplum içinde sahip olduğu dikkate değer konum maniler vasıtasıyla da ortaya konulmaktadır:

*Kaşıklık dolu kaşık
Oğlunuz bana aşık
Oğlunuza varırım
Çok verirseniz başlık
(Üçer, Pekşen ve Türkyılmaz, 2009:243)*

*Evlerinin önü taşlık
Babası ister başlık
Bende para olsaydı
Alırdım ona bir yazlık
(Üçer, Pekşen ve Türkyılmaz, 2009:243)*

*Sarı taksi iki kat
Paran yoksa tarla sat
Başıktan korkuyorsan
Yastığa sarıl da yat
(Üçer, Pekşen ve Türkyılmaz, 2009:419)*

*Gındam Ökse arası
Heftirizdir burası
Oğlan düğün edecek
Bulsa başlık parası
(Seyfeli, 2008:151)*

Başlık geleneği evlilik sürecinin ön ve temel aşamalarından birini oluşturmakla birlikte özellikle maddi durumu yetersiz olan erkek aileleri açısından evliliğe giden yolda aşılması zahmetli bir engel olmuştur⁷. Bu zorlukla yüzleşen erkekler, başlığın kalkmasını umut etmiş ve bu umutlarını manilere de aktarmışlardır:

*Halyı serdim daşa
Vurgunum gara gaşa
Başlık galkacak demiş
Paşam sen binler yaşa.
(Seyfeli, 2008:128)*

*Merdivenim kırk ayak
Gırkına verdim dayak
Angara'dan tel geldi
Gızlara başlık yasak
(Seyfeli, 2008:161)*

3. Kız İsteme ve Söz Kesme/Şerbet İçme

Anadolu'da geleneksel evlilik sürecinde annenin önemli bir rolü bulunmaktadır. Gelin adayı kız, öncelikle erkek annesinin beğeni ve onayından geçmek zorundadır. Bu nedenle kız bakmaya giden anne ve beraberindekiler çeşitli açılardan kızı değerlendirir, bir nevi sınava tabii tutarlar. Bu süreci bilen kız, kendine güveniyorsa özgüvenini maniler aracılığıyla şöyle dile getirir:

*Entarimin gülleri
Pembe olsun solmasın
Sevdiğimin annesi
Beğenmese almasın
(Demir, 2013:153)*

⁷ Başlık geleneği nedeniyle erkek tarafının çektiği sıkıntılar 1978 yapımı "Kibar Feyzo" filmiyle beyaz perdeye de aktarılmıştır.

*İN dereye dereye
Derelerin nanesi
Beğenmezse almasın
Sevdiğimin annesi*

(Gözükızıl, 2013:62)

Kız görme sürecinde ve sonrasında kız ve erkek tarafında evliliğe dair olumlu kanaatler oluşursa erkek tarafı dünür gider ve Allah'ın emri, Peygamber'in kavli ile gelin adayı kız, ailesinden istenir. Dünür gönderme/gitme geleneği bazen kızlar, bazen de erkekler tarafından söylenen maniler yoluyla ortaya konulur:

*Allah'ın emri ile
Peygamber kavli ile
Dünya böyle kurulmuş
El kızı el oğlu ile*

(Üçer, Pekşen ve Türkyılmaz, 2009:150)

*Çeşme yolu galaba
Sevdan gelmez hesaba
Size dünür salacam
Gönlün var mı acaba?*

(Seyfeli, 2008:103)

*Çorap almış översin
Ucuna gül derersin
Dünürcü saldım size
Anan tez cevap versin*

(Seyfeli, 2008:106)

*Karanfilim budama
Yarım bakma odama
Eğer gönlün var ise
Dünür gönder babama*

(Uygur, 2002:180)

*Ak yaşmaklar örtümdüm
Pulu şılarsın diye
Güldüm de geçiverdim
Dünür yollasın diye*

(Kınalıbaş, 2012:209)

Kız isteme sürecinde görücüler gidip hediye ve kalın anlaşmaları yapıldıktan sonra söz kesme aşamasına gelinir. Söz kesimi Türkler arasında çok değer verilen büyük bir antlaşmadır. Bu öneme bağlı olarak eski Türk geleneklerini muhafaza eden bazı Türk

kesimlerinde söz kesme antlaşması at üzerinde yapılmıştır⁸ (Ögel, 2001:265). Kız istendikten sonra hazırlanan şerbetler orada bulunan herkese ikram edilir, kız ile erkek tarafı arasında bir nevi ant içme diyebileceğimiz şerbet içilerek söz yapılır ve yüzük takılır. Bu gelenek manilerde de dile getirilir:

*Kapıdan geçiyorlar
Al etek biçiyorlar
Yetiş sevdiğim yetiş
Şerbetim içiyorlar.*

(Üçer, Pekşen ve Türkyılmaz, 2009:355)

*Yoncalar biçiliyor
Yol versem geçiliyor.
Yetiş sevdiğim yetiş
Şerbetim içiyorlar*

(Üçer, Pekşen ve Türkyılmaz, 2009:402)

*Pencereden bak bana
Fındık fıstık at bana
Fındık fıstık istemem
Nişan yüzük tak bana*

(Elitok, 2006:196)

*Eteğimin düğmesi
Yandadır eklemesi
Tak bir nişan yüzüğü
Kolaydır bekleme*

(Kınalıbaş, 2012:234)

4. Çeyiz

Evlilik sürecini oluşturan katmanlardan biri de kızın çeyizidir. Evlenme hazırlığı yapan her genç kız çeyiz dizer. Türklerde çeyiz geleneğinin kökü de çok eskilere uzanmaktadır. Divanü Lügati't-Türk'te çeyiz, "sep" olarak geçer. Ögel (2001:264) İslam hukukunda kadını çeyiz getirmeye zorlayan bir hüküm bulunmadığı halde Türklerde babanın kızına çeyiz yapmasının bir yükümlülük olarak görüldüğünü ifade eder. Nitekim Divanü Lügati't-Türk'te bir bey, bir babaya kızını çeyizli olarak evlendirmesini emreder: Ol aning kızın septürdi⁹ (Atalay, 1985:182). Eski Türklerde çeyiz hayvan sürüleri, yardımcı insanlar, kızlar ve yengelerden oluşan çok geniş bir içeriğe sahipken günümüzde genellikle ev ve süs eşyasından oluşmakta (Ögel, 2001:265), elektronik eşyalar da çeyize dâhil edilmektedir. Bugün Anadolu'da çeyiz önemsenir ve bir kızın toplumdaki aynası olarak değerlendirilir. Çeyizi yetersiz bulunan kız ayplanır. Bu

⁸ Türklerde önem verilen işler at üzerinde gerçekleştirilirdi. Söz gelimi kurultaylar at üzerinde toplanır, cezalar at üzerinde karara bağlanır, antlaşmalar ile elçi kabulü de at üzerinde gerçekleştirilirdi (Ögel, 2001:265).

⁹ O, onun kızını çeyizleyerek-çeyizle donatarak- güveyinin evine göndermesini emretti.

nedenle kız tarafı çeyiz dizmeye büyük ihtimam gösterir. Dolayısıyla çeyize dair düşünceler manilere de yansır:

*İnce iplik bükerim
Kakül zülûf dökerim
Cehiz kızın aynası
Nakışı sık dökerim
(Üçer, Pekşen ve Türkyılmaz, 2009:293)*

*Sinek geldi dız dedi
Ne yatyon kız dedi
Boş oturup boş yatma
Kalk cehizi düz dedi
(Üçer, Pekşen ve Türkyılmaz, 2009:202)*

*Kıvrım kıvrım yolları
Düzgün gider yolları
Kız cehizin gidiyor
Süpürsene yolları
(Üçer, Pekşen ve Türkyılmaz, 2009:189)*

5. Gelin Alma

Kaç gün sürerse sürsün düğünlerin son günü gelin alma günüdür. Düğünün son günü erkek tarafı davul zurna veya yöreye özgü çalgılarla neşeli bir şekilde gelini almaya gelir. Bu aşama gelin kız için baba evinden ayrılış, başka bir yuvaya göçüş aşamasıdır. Beline erkek kardeşi veya babası tarafından kırmızı kuşak bağlanan gelin, anne ve babasıyla helallesirken ağıtlar yakılır, duygusal anlar yaşanır:

*Davul zurna çalınır
Gelin evden alınır
Gelinin anasına
Bir şey söyleme alınır
(Demir, 2013:130)*

*Sarı çiçek savruluyor
Yüreciğim kavruluyor
Kınamayın komşularım
Kız anadan ayrılıyor
(Uğurlu, 2018:569)*

Yıllar evvel iletişim ve ulaşım bugünkü kadar gelişmiş değildi. Baba ocağından ayrılıp gurbete gelin giden kız için ailesini bir daha görememe ihtimali vardı. Bu nedenle türkülerde gelin kızlar “aşrı aşrı memlekete kız verilmemesini” istemişler, ailesi tarafından uzak diyarlara gelin edilen kızlar ise sitemlerini zaman zaman maniler aracılığıyla dile getirmişlerdir:

*Madımağım dal attı
Dalı yanına yattı
Kör olasıca babam
Beni gurbete attı
(Üçer, Pekşen ve Türkyılmaz, 2009:196)*

*Anne kızın yok muydu
Bir kız sana çok muydu
Şu Sivas 'ın içinde
Hiç dünürüm yok muydu
(Üçer, Pekşen ve Türkyılmaz, 2009:423)*

*Ah benim hatun anam
Ah dile bütün anam
Attın beni gurbete
İrahat otur anam
(Demir, 2013:40)*

*Ana beni hay beni
Yayı al da yay beni
Kaldım Erbağ çölünde
Doğurmadın say beni
(Üçer, Pekşen ve Türkyılmaz, 2009:219)*

*Kabaklar köken attı
Yılanlar yola yattı
Kör olası annem
Beni gurbete attı
(Gözükızıl, 2013:66)*

6. Gelin Karşılama

Annesinin evinden ayrılıp yeni evine, koca evine, ayak basan gelinin karşılanması esnasında da geçmişten günümüze birtakım ritüeller gerçekleştirilmiştir. Gelinin atının yelesine ve kuyruğuna kırmızı saçısı; para, çörek ve şeker saçısı; un saçısı; su serpme; kurban kesme gelin karşılama esnasında Türkler tarafından gerçekleştirilen ritüellerden bazılarıdır (Ögel, 2001:267). Bunların yanı sıra sağlam ve dayanıklı olsun, kötü etkilerden temizlensin diye gelinin eşiğe konan demir veya ateş üzerinden atılması, doğurgan olsun ve yeni evine bereketiyle gelsin diye damdan gelinin başına üzüm leblebi, fındık, fıstık, ığde, üzüm serpilmesi (<http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/27.php> - Son Erişim Tarihi:04 /04/2018), gelin evden içeri girince ağzına bir parmak bal çalınması, geline kendi evinden getirdiği çivinin çaktırılması, gelinin kucağına erkek çocuk oturtulması, gelinin üzerinde Kur'an-ı Kerim gezdirilmesi (Coşkun, 2014:22) de gelin karşılama esnasında gerçekleştirilen uygulamalardandır. Bu pratiklerle birlikte gelin, mani yoluyla ifade edilen iyi dilek ve temennilerle de karşılanmaktadır:

*Gelinim hoş geldin
Yeğenime eş geldin
Elin hamur yoğura
Karnın oğlan doğura
(Üçer, Pekşen ve Türkyılmaz, 2009:135)*

*Gelin geldi evimize
Şenlik kurdu köyümüze
Hoş geldin allı gelin
Sefa geldin pullu gelin
(Kınalıbaş, 2012:238)*

*Gelin geldi evimize
Altın doldu küpümüze
Selamı var hepinize
Sen sefa geldin gelinim
(Uğurlu, 2018:504)*

7. Aile İçinde Evlilik Sırasının Gözetilmesi

Evlilik çağında birden fazla bekâr kardeş bulunan ailelerde evlilikte kardeşler arasında yaş sırasına riayet edilir. Büyük kardeşler evlenmeden küçüklerin evlenmesi uygun görülmez:

*Mavi taksi geliyor
Dağı taşı deliyor
Büyük ablam satıldı
Sıra bana geliyor
(Üçer, Pekşen ve Türkyılmaz, 2009:402)*

*Kırmızı taksi geliyor
Ablam gelin oluyor
Ablam gelin olunca
Sıra bana geliyor
(Gözükızıl, 2013:136)*

*Yeşil kamyon doluyor
Ablam gelin oluyor
Ablam gelin olunca
Sıra bana geliyor
(Seyfeli, 2008:193)*

*Uzun uzun urganlar
Kopsa da eklenmiyor
Şimdi bir moda çıktı
Ağbiler beklenmiyor
(Gözükızıl, 2013:77)*

8. Ele Kız Vermeme: Akraba Evliliği

Akraba evliliği, Türklerin toplumsal yaşamında İslamiyet'in kabulünden sonra yer edinmeye başlayan ve günümüzde de varlığını devam ettiren uygulamalardan biridir. İslamiyet öncesi Türk toplumlarında akraba evlilikleri tasvip edilmeyip yasaklanırken zaman içinde İslamiyet'in etkisiyle bazı Türk toplumlarında amcakızlarıyla evlilik uygun görülmeye başlanmıştır¹⁰ (Divitçioğlu, 2004: 163-165). Bu gelişmeyle bağlantılı olarak İslami dönem Türk edebiyatının ve aynı zamanda kültürünün önemli kaynaklarından olan Reşideddin Fazlullah'ın Câmî'üt- Tevârih'inde¹¹ yer alan Oğuznâme'de, Dede Korkut Kitabı'nda ve Şecere-i Terakime'de amca çocuklarının evliliklerine şahit olmaktayız. 14. yüzyıl başında kaleme alınan Reşideddin Oğuznâmesi'nde Kara Han, oğlu Oğuz Kağan'ı sırasıyla kardeşleri Küz Han, Kür Han ve Or Han'ın kızlarıyla evlendirir. Şecere-i Terakime'de de aynı süreç gerçekleşir ve Kara Han, oğlu Oğuz Kağan'ı sırasıyla kardeşleri Kür Han, Kır Han ve Or Han'ın kızlarıyla evlendirir. Dede Korkut Kitabı'nda ise Kazan Bey kızını, kardeşi Kara Göne'nin oğlu Kara Budak ile evlendirir¹². Kökleri çok uzak bir geçmişe uzanan amca çocukları arasındaki evlilik düşüncesi Anadolu'nun kimi yörelerinde o kadar sağlam bir temel üzerine konumlandırılmıştır ki Barlas'ın (1963:17) aktardığına göre Kahramanmaraş'ta amcakızları ile amcaoğulları doğal nişanlı sayılmaktadır. Bu nedenle amcakızını alma hakkı öncelikle bekâr amca çocuklarındadır. Kızlarını akrabalar dışından evlendirmeğe niyetlenen ana baba, bekâr amca çocuklarının bu öncelik haklarını göz önünde tutarak, onların rızasını almak zorundadırlar

Çeşitli edebi ve tarihi belgelerle izini sürebildiğimiz akraba evliliğinin durumunu günümüzde anket araştırmaları neticesinde tespit edebilmekteyiz. Yapılan araştırmaya göre Türkiye'de akraba evliliği yapanların oranı 2006 yılında %22, 2011 yılında ise %21'dir. 2006 yılında bu evliliklerin %19'u, 2011 yılında ise %18'i amcaoğlu/amcakızıyla yapılmıştır (Beşpınar, 2014:132-135).

Akrabalar arasında, özellikle amca çocukları arasında yapılan evlilikler sözlü gelenekte maniler yoluyla da dile getirilmiştir:

Emmim oğlu piyade

Kaşı gözü ziyade

Emmim oğlu dururken

Niye gideyim yade

(Üçer, Pekşen ve Türkyılmaz, 2009:145)

¹⁰ Köktürklerde akrabalık terminolojisinde eçi kavramı hem amca hem de ağabey anlamlarına geldiği için amcakızıyla evlilik yasaklanmıştır. Zaman içinde İslamiyet'in etkisiyle Karahanlılar döneminde amcakızlarıyla evlilik uygun görülmeye başlanmıştır (Divitçioğlu, 2004:163-165).

¹¹ İnan'a göre Türkler tarih sahnesine egzogami yasasıyla aile kuran bir kavim olarak çıkmışlardır. Egzogami Türklerde kuvvetle devam eden bir yasa olup Reşideddin Oğuznâmesi'nde görülen amcakızlarıyla evlilik egzogami yasasına aykırı olarak İslam devrinde sokulmuştur. Oğuznâme'de geçen "Kara Han'ın kardeşleri" ifadesini "kardeş kabileler" şeklinde yorumlamak da mümkündür (İnan, 1998:341-342).

¹² Dede Korkut Kitabı'nda dış evliliğin izleri baskınken (İnan, 1998:341) Kazan Bey'in kızını yeğene vermiş olmasını Türk toplumunun evlilik geleneğinde bir geçiş yaşandığının göstergesi olarak değerlendirmek mümkündür.

*Evlekleri değirmi
İnekleri yiğirmi
Vardı isem ben vardım
Emmim oğlu değil mi
(Üçer, Pekşen ve Türkyılmaz, 2009:211)*

*İnce yedim üzüldüm
Al ipliğe düzüldüm
Al beni emmim oğlu
Ben alnına yazıldım
(Üçer, Pekşen ve Türkyılmaz, 2009:264)*

*Şu daldan attın beni
Kumlara kattın beni
Emmim oğlu dururken
Ellere sattın beni
(Üçer, Pekşen ve Türkyılmaz, 2009:218)*

*Camımız camdan cama
Söyleyin amucama
Kızını da vermezse
Kıyarım tatlı cana
(Uygur, 2002:161)*

*Sobanın üsdünde boru
Gittiğim Mucur yolu
Aldıysam el mi aldım?
O da emmimin oğlu.
(Seyfeli, 2008:177)*

*Saçı uzun değil mi
Soyun bizim değil mi
Alırsam ben alırım
Emmi kızı değil mi
(Üçer, Pekşen ve Türkyılmaz, 2009:212)*

*Dağdan kestim bir değnek
Ortası benek benek
Emmimin kızı dururken
El benim neme gerek
(Demir, 2013:122)*

9. Evlilikte Denklik Düşüncesi

Türklerde geleneksel evlilik sürecinde aileler, gelin ve damat adaylarının edebi, huyu, maddi durumu gibi özelliklerini araştırarak karar verirken denklik arayışını da daima göz önüne alırlar. Zira evlilik, denklikler üzerine kurulduğunda sağlam ve huzurlu

olur. Bu nedenle Manas destanında oğluna kız arayan Cakıp Han, Kanıkey'i Manas'a denk bulur ve bu düşüncesini şöyle dile getirir:

*O Kanıkey denilen kız
Bu Manas'a denk,
Kanıkey'e dünür olmaya geldim
(Yıldız, 1995:618)*

Evliliğin denklik üzerine kurulması düşüncesine yalnızca aileler değil, evlenecek kız veya erkek de sahip olabilmektedir. Maddi denklik, fiziki denklik, kültürel denklik gibi farklı bakış açılarını ihtiva eden bu düşünce Dede Korkut Kitabı'nda kadın ve erkeğin "alplık arayışı" üzerine temellenir. Dede Korkut'un bahadır erkekleri çevik, savaşçı, iyi at binen, kılıç kuşanan ve gerektiğinde kâfir üzerine at salıp baş kesen kadınlar ister. Kam Pürenüñ Oğlu Bamsı Beyrek Boyı'nın kahramanı Beyrek aradığı alp kadını babasına şöyle tarif eder:

*"Baba maña bir kız alıver kim men yirümden turmadın ol turmah gerek,
men kara koç atuma binmedin ol binmeh gerek, men karımuma varmadın
ol maña baş getürmek gerek, bunuñ gibi kız alı vir baba maña"
(Ergin, 2016:124).*

Kaınlı Koca Oğlu Kanturalı da Beyrek gibi alplık vasıflarına sahip bir kadın ister:

*"Baba men yirümden turmadın ol turmuş ola, men kara koç atuma
binmedin ol binmiş ola, men kanlu kâfir iline varmadın ol varmış maña baş
getürmüş ola"
(Ergin, 2016:185).*

Dede Korkut Kitabı'nda Burla Hatun, Banı Çiçek ve Selcen Hatun alplık vasıflarına sahip kadınlar olarak karşımıza çıkar. Onlar yalnızca yaratılışın getirdiği cinsiyet açısından erkeklerden farklı olup gündelik yaşam içerisinde erkekler kadar savaşçı, çevik, at binen, ok atan, kılıç kuşanan ve gerektiğinde kâfirlerle kılıç kılıca mücadele eden kadınlardır¹³. Bu nedenle koca adaylarının kendilerinden üstün, alp ve bahadır kimseler olarak birtakım sınamalardan başarıyla geçmelerin isterler. Kam Pürenüñ Oğlu Bamsı Beyrek Boyı'nda Banı Çiçek çadırının önüne gelen beşik kertmesi Beyrek'in kendine yakışan bir yiğit olup olmadığını öğrenmek için Beyrek ile at yarışırır, ok atar ve güreşir. Beyrek, tüm sınamalardan başarıyla çıktıktan sonra Banı Çiçek'in parmağına nişan yüzüğünü takabilir (Ergin, 2016:123). Kaınlı Koca Oğlu Kanturalı Boyı'nda ise Selcen Hatun'a ulaşmak isteyen Kanturalı'nın alplığını ve gücünü ortaya koyup ispat etmesi istenir. Üç canavarla mücadele eden Kanturalı canavarların üçünü de öldürerek alplığını ortaya koyar ve Selcen Hatun'u alır (Ergin, 2016:185).

¹³ Sağına soluna iki çift yay çeken ve attığı ok yere düşmeyen bir kadın olarak nitelenen Selcen Hatun (Ergin, 2016:185), Tekürün gönderdiği altı yüz kâfirin saldırısına Kanturalı ile birlikte karşı koyar (Ergin, 2016:194-195). Burla Hatun ise kâfirle yapılan savaşa katılıp kâfirin kara tuğunu kılıçlar, yere düşürür. Savaşın kazanılmasına da büyük katkı sağlar (Ergin, 2016:176).

Destanlar dünyasından günümüze kadar gelen evlilikte denklik arayışının yansıma alanlarından biri de manilerdir. Kız veya erkek, evliliğe giden yolda denklik arayışını maniler vasıtasıyla şöyle ifade eder:

*Karşıda kara yonca
Kararıp durma yonca
El adamı kınıyor
Dengine varmayınca
(Üçer, Pekşen ve Türkyılmaz, 2009:107)*

*Dağ başında makine
Vallah gitmem ekine
Geliyorsan düzgün gel
Ben varırım dengime
(Üçer, Pekşen ve Türkyılmaz, 2009:153)*

*Göklerdeki yıldızla
Gönül çalan hırsızla
Evlenmek istiyorum
Dengim olan bir kızla
(Seyfeli, 2008:125)*

Manilerde yer alan denklik düşüncesinde karşılaştığımız ilk nokta evlenecek gençlerin maddi açıdan denk olma istekleridir. Her aile kızının veya oğlunun iyi şartlarda yaşam sürmesini arzu ederken, gençler maniler yoluyla maddi açıdan aralarında uçurum olmaması gerektiğini dile getirirler:

*Ayağının nalını
Eğme kiraz dalını
Zenginse dengim değil
Köpek yesin malını
(Üçer, Pekşen ve Türkyılmaz, 2009:185)*

*Aya baktım ay ayaz
Kıza baktım kız beyaz
Cebe baktım para az
Bu kız bize yaramaz
(Üçer, Pekşen ve Türkyılmaz, 2009:432)*

*Denizler engin olsa
Nişanlım zengin olsa
Zenginliğini aramam
O benim dengim olsa
(Gözükızıl, 2013:202)*

*Karyolam engin olsun
Sevdiğim zengin olsun
Çok zenginlik istemem
Kafamın dengi olsun*

(Uğurlu, 2018:535)

Bekâr kızla bekâr erkeğin evlenmesi de denkliği ortaya koyan durumlardan biridir. Şayet bekâr kız, dul bir kişi ile evlenirse mutsuz olacağı manilerde ifade edilir:

*Kiše tavuğum kiše
Gün aşa gölge düşe
Dul gişiye varan kız
Başına taşlar düşe*

(Üçer, Pekşen ve Türkyılmaz, 2009:165)

*Boş yayık gümüler mi
Dertsiz baş iniler mi
Dul kişiye varan kız
Ağzı dolu güler mi*

(Üçer, Pekşen ve Türkyılmaz, 2009:212)

*Kara koyun etl'olur
Kavurması dat'olur
Dul gişiye varan kız
Ölmez emme dertl'olur*

(Üçer, Pekşen ve Türkyılmaz, 2009:407)

*İnce saçım ördüler
Bölük bölük bödüler
Benim suçum ne idi
Dul kişiye verdiler*

(Gülbeyaz, 1998:69)

İnsanlar kız ve erkeğin dış görünüş açısından da birbirine yakışmasını ve denk olmasını isterler:

*Armudun eğrisine
Çıkalım doğrusuna
Gendi bir babayığıt
Bakalım garısına*

(Seyfeli, 2008:78)

*Karyolam engin olsun
Sevdiğim zengin olsun
Zenginliği aramam
Boyumun dengi olsun*

(Uğurlu, 2018:535)

10. Kaçma/Kaçırma

Evlilik sürecinde karşılaşılan durumlardan biri de kız kaçırma yoluyla evlenme âdetidir. Çok eski devirlerde savaş ve baskınla kız kaçırma şeklinde gerçekleşen bu durum Manas destanında Cakıp Han'ın kızı Kanıkey'i Manas'a vermeyen Temir Han'a söylediği şu sözlerde açık biçimde görülür:

*İsterse, vermediğin Kanıkey'i
İnce bilekten alır,
At ardına salar,
Harp esiri kılar,
O zaman halin nereye gider?*

(Yıldız, 2005:622)

Kız kaçırma yoluyla evlilik, Anadolu'da aileler nezdinde hoş karşılanmadığı için pek tercih edilmemektedir. Nitekim 2011 yılında yapılan bir araştırmaya göre ülkemizde kaçma/kaçırılma yoluyla evlenenlerin oranı %4'tür (Beşpınar, 2014:125). Evlilik yolunda kaçma/kaçırılmaya dair düşünceler maniler yoluyla da dile getirilmektedir:

*Mavi taksi boyandı
Geldi kapıya dayandı
Kaçacağı sırada
Fallik annem uyandı*

(Üçer, Pekşen ve Türkyılmaz, 2009:174)

*Kilim altı yaş olmaz
Bundan ince kaş olmaz
Gel beraber kaçalım
Sülalenle baş olmaz*

(Üçer, Pekşen ve Türkyılmaz, 2009:434)

*Gel kapıdan geç oğlan
İnce çayır biç oğlan
Beni sana vermezler
Bir gün al kaç oğlan*

(Demir, 2013:168)

*Asmadan gel asmadan
Yaprağına basmadan
Gel seninle kaçalım
Devriyeler basmadan*

(Gözükızıl, 2013:74)

*Çayır damı alçacık
Buğdayın sarı kılçık
Al bohçayı kaçalım
Ayvacık yolu açık*

(Gözükızıl, 2013:55)

*Bahçelerde fundayım
Fundanın dalındayım
Seni alır geçerim
Duymadan emmin dayın.*

(Seyfeli, 2008:90)

11. Evliliğin Direği Fedakâr Eş

Geleneksel düşünceye göre, ailenin mutluluk ve beraberliğini sağlamada, temel sorumluluk ve görevler kadına aittir (Günay ve Bener, 2011: 158). Dolayısıyla evliliğin temelinde kadının özverisi yer alır. Bu özverinin en güzel örneğini ise Deli Dumrul'un eşi ortaya koyar. Dede Korkut Kitabı'nda Tanrı'ya meydan okuyan Deli Dumrul'a canına karşılık bir can bulursa kurtulacağı söylendiğinde Deli Dumrul, kendi yerine ölmesini istemek için önce babasına, sonra annesine gider. İkisi de "tatlı canlarını" oğulları için vermek istemezler. Bunun üzerine Deli Dumrul, karısını son bir kez görmek ister ve karısına oğullarına iyi bakmasını, kendinden sonra onlara baba olacak uygun biriyle evlenmesini söyler. Ana babası canlarını feda etmedikleri için kocasının öleceğini öğrenen kadın, kocası için canını vermeye razı olur.

Tarihin tüm katmanlarını aşır günümüze de ulaşan bu fedakârlık anlayışının destanların yanı sıra Türk dünyasının farklı yörelerinden derlenen manilerde de yer aldığını görebilmekteyiz:

*Pencerede on alma
Beşin al beşin alma
Azrail gelince
Canım al eşim alma*

(Üçer, Pekşen ve Türkyılmaz, 2009:119)

*Sofraya koydum meyve
Beş armut beş elma
Kurban olayım Allah'a
Beni al eşim alma*

(Gözükızıl, 2013:61)

*Rafta var on elma
Beşin' al beşin' alma
Azrail kapıya gelsin
Canım' al eşim' alma*

(Hasan, 2007:46)

Sonuç

Evlilik, Türk toplumsal yaşamının temel yapı taşlarından birini oluşturmakta ve geçmişten günümüze kadar Türklerin varlık gösterdiği her coğrafyada önemini muhafaza etmektedir. Bu önem dolayısıyla toplum içerisinde evlilik süreci -öncesi ve sonrasıyla- belirli inanç, âdet ve uygulamalar çerçevesinde ilerler. Evliliğin geleneksel süreci, evlenmek isteyen erkeğin bu isteğini ailesine açmasıyla başlar. Daha sonra talip olunan kızın ve ailesinin onayı alınıp kalın anlaşmaları yapılır. Böylece evlilik süreci resmi

olarak başlar. Kalın anlaşmalarından sonra diğer aşamalara geçilir. Kız istenir, söz kesilir, nişan yapılır. Düğün günü kız, yöresel çalgılar eşliğinde baba evinden alınıp koca evine getirilir. Çeyiz hazırlıkları ise evlilik sürecinin çok öncesine uzanır. Kızları evlilik çağına yaklaşan aileler yavaş yavaş çeyiz hazırlıklarına başlar.

Evlilik, yukarıda bahsi geçen geleneksel süreçlerin yanı sıra akraba evliliği, kaçma/kaçırma, kadının fedakârlığı gibi evlilikle bağlantılı; ancak geleneği oluşturmeyen bakış açılarını da ihtiva etmektedir.

Evliliğe dair düşünce, inanç, âdet ve uygulamaların izlerine anonim halk şiirinin en yaygın şekli olan ve konu açısından da oldukça zengin bir kullanım alanı bulunan manilerde rastlanmaktadır. Manilerde kalın, çeyiz, kız isteme, söz kesme, nişan, kız alma gibi evliliğin geleneksel süreçleriyle birlikte akraba evliliği, evlilikte kadının fedakârlığı, kaçma/kaçırma gibi evlilikle bağlantılı ancak geleneği oluşturmeyen bakış açıları da yer almaktadır. Tüm bunlar evlilik hususunda manileri kuşatıcı bir özelliğe sahip kılmakta, sözlü edebiyat ürünlerinin, içinde hayat bulduğu toplumun tarih ve kültürüne dair veriler ihtiva ettiğini de ortaya koymaktadır. Zira geleneklere, inançlara, ritüellere, toplumu derinden sarsan olaylara, savaşımlara vb. dair birtakım hususlar ağıt, destan, mani, türkü gibi sözlü edebiyat ürünlerinde yansıma bulur. Bu noktada sözlü edebiyat ürünlerinin toplumun tarihinin ve kültürel birikiminin birebir aktarım aracı olmamakla birlikte, toplumun tarih ve kültür haritasının tespitinde önemli rol oynadığı söylenebilir.

Kaynaklar

- Atalay, Besim. (1985). *Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi* (Cilt 2). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Barlas, Halil Uğuroğlu. (1963). *Maraş Düğün Âdetleri*. İstanbul: Yurtdaş Yayınları.
- Beşpınar, Fatma Umut. (2014). Türkiye'de Evlilik. *Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler, Öneriler* (s. 112-169). içinde Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Coşkun, Hasan. (2014). Sivas'ın Altınayla İlçesinde Evlenme ile İlgili Örf, Âdet ve İnançlar. *Erciyes*(436), 15-24.
- Demir, Necati. (2013). *Türk Manileri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Divitçioğlu, Sencer. (2004). Karahanlılarda Akrabalık Yapısı Üzerine. *Ortaçağ Türk Toplumları Hakkında* (s. 152-170). içinde İstanbul: YKY.
- Ebu-l Gazi Bahadır Han. (ty). *Şecere-i Terakime, (Türklerin Soy Kütüğü)*. (Haz: M. Ergin).Tercüman 1001 Temel Eser.
- Elitok, Nevin. (2006). *Muş İlinde Derlenen Mâniler Üzerine Bir İnceleme*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır.
- Ergin, Muharrem. (2016). *Dede Korkut Kitabı 1-2*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Ergun, Metin, ve Mehmet Aça. (2004). *Tıva Kahramanlık Destanları 1*. Ankara: Akçağ Yay.
- Gülbeyaz, Kürşad. (1998). *Tokat Merkez Köylere Manilerinin Derlenmesi ve İncelenmesi*. İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Gözükızıl, Ö. (2013). *Çanakkale Halk Kültürü I (Nazım)*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yay.
- Günay, Güler ve Özgün Bener. (2011). “Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Çerçevesinde Aile İçi Yaşamı Algılama Biçimleri”. *TSA*(3), 157-171.
- Hasan, Hamdi. (2007). *Makedonya Türklerince Söylenen Maniler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.
- İbn Fadlan. (2016). *İbn Fadlan Seyahatnamesi*. (Haz: R. Şeşen). İstanbul: Yeditepe Yay.
- İnan, Abdulkadir. (1998). Türk Düğünlerinde Exogamie İzleri. *Makaleler ve İncelemeler 1* (s. 341-349). içinde Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kınalıbaş, Mehtap. (2012). *Kütahya Manileri Üzerine Bir İnceleme*. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- Ögel, Bahaeddin. (2001). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yay.
- Santur, Meltem Emine. (ty). *Evlenme Âdetleri*.
<http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/27.php> (Son Erişim Tarihi:04/04/2018)
- Seyfeli, Mahmut. (2008). *Kırşehir Manileri ve Mani Söyleme Geleneği*. Kırşehir: Kırşehir Valiliği.
- Tezcan, Mahmut. (1983). Köy Gençlerinin Evlenme İsteklerine İlişkin Davranış Kalıpları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 16(2), 133-136.

- Uğurlu, Mısra. (2018). Adana Mani Söyleme Geleneği ve Adana'da Söylenen Maniler(Derleme/İnceleme). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Adana.
- Uygur, Tahsin Nahit. (2002). *Çankırı Halk Edebiyatı*. Ankara: Okuyan Adam Yay.
- Üçer, Müjgan, Pekşen, Fatma, ve Murat Türkyılmaz. (2009). *Mani Benim Ezberim*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Yıldız, Naciye. (1995). *Manas Destanı ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

